

NAPJAINK ÁTÉRTÉKELŐI (II)

Inta: PÁLFAI ISTVÁN (Budapest)

Kassák előre bocsájtja, hogy a „marxi történelem-szemlélet alapján . . . a német eseményeket tekintve . . . oktalanság lenne . . . egyes személyeket . . . okolni a katasztróféért“ . . . „A forradalomnak történeti adottságoknál fogva el kellett buknia.“ (14). És a forradalom bukására vezető „törvények részletes megmutatását, a helyzet pontos meg-analizálását“ helyezi kilátásba. (14.) Azt igéri tehát, hogy az eseményeket, pontos analízisük alapján a maguk történeti szükségszerűségében és szükségszerűségüket felfedve fogja bemutatni. Ezek után megállapítja, hogy Németországban „a tragikus fordulat akkor vette kezdetét, mikor a munkásmozgalom ketté szakadt.“ (14.) Miért szakadt azonban ketté a német munkásmozgalom? Kassák felelete erre a kérdésre az, hogy ez a szakadás szükségszerű volt és pedig a szóbanforgó „. . . osztályon belül lévő gazdasági és szellemi rétegződés miatt be kellett következnie.“ (14). E szerint tehát a német munkásmozgalom vereségét előidéző történeti oksorozat visszanyulik Kassák szerint a negyedik osztályon belül lévő gazdasági és szellemi rétegződésre? Szó sincs róla. Tényleg Kassák nem tulajdonít semmi jelentőséget ennek a rétegződésnek „a forradalom elbukására“ vezető „törvények részletes megmutatásánál.“ Már a szakadás okainak megállapításánál beéri azzal az elvont általánossággal, hogy az a negyedik osztályon belül lévő gazdasági és szellemi rétegződés miatt következett be, anélkül, hogy konkrétan és „pontosan megalizálná“ a szakadás alapját képező gazdasági rétegződés lényegét. És egész levezetésében nem játszanak semmi szerepet az idevágó tények. Mi a jelentősége ennek az eljárásnak? Először az, hogy a német munkásmozgalom vereségét előidéző történeti oksorozatból kiválnak most már nála a gazdasági tények, amelyek a történeti materializmus szerint a történeti fejlődést végső fokon meghatározzák és helyükbe a pártszakadás, a munkásmozgalom szervezeti formáinak a megváltozása, egy politikai tény lép. Másodszer pedig az, hogy ennél fogva kiindulópontja gyanánt most már az a felületi látszat szolgál, amely szerint a pártszakadás „. . . osztályon *belüli* ellentéteket“ (14) nyilvánított meg, a munkásmozgalom *belső* ellentéteit fejezte ki. Mert egyedül a munkásmozgalom gazdasági rétegződésének konkrét elemzése — amely megmutatja, hogy az imperialista országokban a munkásosztály egy része elpolgáriasodott — képes felfedni, hogy a pártszakadásban az elpolgáriasodott munkásság, *mint a polgárság egy része* és a munkásosztály széles tömegei közötti ellentétek jutottak kifejezésre, hogy tehát a pártszakadás az osztályharc egyik szükségszerű megnyilvánulása volt. Már itt kitűnik tehát, hogy Kassák elmulasztja az alapvető gazdasági tények konkrét elemzését, s hogy így a „helyzet pontos meg-analizálásának“ követelése nála csupán a helyzet pontos meg-analizálásának *hiányát* hivatott elleplezni; hogy mellőzi a történetmagyarázat materialista módszerének alkalmazását s ezt csak elleplezi azzal, hogy általánosságban utal gazdasági tényekre; hogy az összefüggések rejtett belső lényegének felfedése helyett csupán a felszín látszatjelenségei alapján gondolkodik. E hármás módszertani negatívumon épül fel azután további gondolatmenete.

Kassák szerint tehát „a tragikus fordulat akkor vette kezdetét, mikor a munkásmozgalom kettészakadt.“ De mégis egymagában még „nem az a baj, hogy a szociáldemokrata párt kettészakadt.“ (14). A két külön

menő párt még mindig együtt fordulhatott volna a közös ellenség ellen a „külön menni, együtt ütni“ elv alapján. (15). E helyett azonban a szakadás azt vonta maga után, hogy míg „az egymás ellen villongó polgári pártok a föltörekvő osztállyal szemben... egységesek“ maradtak (16), „addig a negyedik osztályon belüli ellentétek teljes erővel és elvadultsággal egymás ellen éleződtek ki.“ (14). De mi volt ennek az oka? Mi volt az oka annak, hogy a két párt kiélesedett harcot folytatott egymás ellen? A munkásosztály gazdasági rétegződésének, amely a pártszakadást meghatározta, konkrét elemzése teljesen kielégítő választ tud adni erre a kérdésre. A pártharc élességének oka az volt, hogy a két párt két különböző osztályirányt képviselt. Egymás ellen forduló harcuk élességében csupán a polgári osztály és a munkásosztály osztályellentéteinek kiélesedése jutott kifejezésre az imperializmus korszakában, a kapitalizmus általános válságának napjaiban. De milyen választ adhat erre a kérdésre Kassák, aki a gazdasági tények konkrét elemzését mellőzi és felületi kategóriákban gondolkodik? Semmilyen, illetve csak olyant, amelylyel le kell térnie most már a történeti szükségszerűségek talajáról is: „Munkás állt szemben munkással az... éretlen és lelkiismeretlen vezérek jóvoltából.“ (15). A két párt kiélesedett harcának oka tehát szerinte a vezérek „éretlensége és lelkiismeretlensége“ volt. Nem tekinthető ugyan teljesen kizártnak, hogy Kassák a munkásvezérek éretlenségét és lelkiismeretlenségét történeti szükségszerűségnek tekinti az adott fejlődési fokon — bármilyen meglepő álláspont is lenne ez egyébként a munkásmozgalom második évszázadában. Erre engedne következtetni legalább az a kijelentése, hogy a mozgalom előterében álló személyek „csak exponált figurái voltak magának a még ki nem alakult osztályakaratsnak és forradalmi erőnek.“ (14). De ugyanakkor azt is megállapítja nyomokban, hogy „Scheidemanntól és Thälmanntól fenntartás nélkül... nem kérhetjük számon a forradalom elbukását.“ (14), tehát bizonyos fenntartással számonkérhetjük ezt ölük. Ez pedig annyit jelent, hogy egyéb okok mellett, egyedül a munkásvezérek *személyével* kapcsolatos tények is, mint ilyenek éppen „éretlenségük és lelkiismeretlenségük“ — tehát történeti véletlenek — határozták meg a történeteket. E szerint tehát a munkásvezérek éretlenségét és lelkiismeretlenségét történeti véletlennek kell mégis tartanunk. De akkor bele kell törődnünk abba is, hogy a német munkásmozgalom vereségének előidézésében történeti véletlenek is szerepet játszottak, még pedig, tekintet nélkül arra, hogy Kassák fenntartásokról beszél, egyenesen döntő szerepet. Mert, a pártszakadás talaján, Kassák szerint éppen a vezérek éretlensége és lelkiismeretlensége vezetett a pártharc kiélesedésére, amelynek, mint látni fogjuk, Kassák döntő jelentőséget tulajdonít. Az eredmény tehát az, hogy Kassák a német munkásmozgalom vereségének magyarázatában történeti véletleneket visz bele, a vezető egyének személyes tulajdonságaiban gyökerező véletleneket. Individualista kispolgári hősteória ez, csupán megfordított alakban. Míg a lelkes kispolgár a vezető egyéneknek, mint hősöknek kezében látja a történet eseményeit, Kassák, a gáncsoskodó kispolgár, a vezető egyének alacsonyrendűségéből, éretlenségéből, lelkiismeretlenségéből értelmezi a történetet. Ekként azonban Kassák, aki a forradalom bukására vezető törvények megmutatását, tehát történeti szükségszerűségek felfedését ígerte, már levezetésének kiindulópontjánál lecsuszlik a történeti véletlen, e felületi kategória síkjára. De hátha Kassák maga gondolkodik itt történeti véletlenből dialektikusan, a szükségszerűség és a véletlen ellentétes fogalmainak elválaszthatatlansága, a történeti esemény, mint a szükségszerűség és a véletlen ellenmondását magában fog-

ialó dialektikus kategória alapján? Hátha a fenti történeti véletlenekben csak történeti szükségyszerűségek megjelenési formáját látja? De erről a feltevésről is le kell mondanunk, mert hiszen a vezérek éretlensége és lelkiismeretlensége nála nem csupán a két párt szükségyszerűen kiélestedett harcának véletlen formáit határozza meg, hanem magát a harcnak lényeges kiélestedését idézi elő. Így a dialektikus ellenmondás helyett csupán a lapos ellenmondással találjuk magunkat szemben. Miután előbb megállapította, hogy oktalanság lenne egyes személyeket fenntartás nélkül okolni a katasztrófáért, most, egy oldallal később, a pártszakadás talaján, tényleg minden fenntartás nélkül az éretlen és lelkiismeretlen vezéreket okolja a katasztrófáért.

Azonban a kiindulóponton szereplő véletlen a továbbiakban szükségyszerű fejlődés mozgó erejévé válik Kassáknál. Minthogy a negyedik „...osztályon belüli ellentétek teljes erővel és elvadultsággal egymás ellen élekedtek ki“, mint most már tudjuk, „az éretlen és lelkiismeretlen vezérek jóvoltából“, a munkásmozgalom kettészakadásával szükségképpen „a forradalom stratégiai vonala is ketté szakadt.“ (14). Mindkét párt „marxista pártnak vallotta magát s ahogyan szétszakították a szervezeti egységet, ugyanugy a marxizmus ideológiát is kettészakították. Ekeken át az egyik csak az evolúció, a másik csap a revolúció elméletét hangsúlyozta ki. Holott a marxizmus szocialista koncepció úgy az evolúció, mint a revolúció elemeit magában foglalja... A két párt egymás elleni harcának lendülete az egyiket elszántan jobbra, a másikat elszántan balra toltta.“ (14—15). „A szociáldemokrata párt megkorrigálhatatlanul elkipolgáriásodott a folytonos opportunizmusban.“ (13), a másik párt pedig a „puccsista blanquizmussal“ gyakorlatát folytatta (13), míg végül, mint a szoc. dem. párt „elpolitizálódva“, a parlamentarizmus „fanatikus hívővé“ válva, „nagyreszt csak frazeológiájában“ különbözve a szoc. dem. párttól (16) — mint később Kassák ellenmondást nem tűrő szavakkal tudtukra adta — maga is elkipolgáriásodott s csupán a polgári pártok szélső baloldalát képezte a szoc. dem. párttal, a polgári pártok baloldalával szemben. (38). Hogy azonban milyen társadalmi körülmények idézhették elő rövid néhány év alatt egy párt vonalának a puccsista blanquizmusból ennek ellentétébe, a parlamenti kretinizmusba való felette rejtélyes átcsapását, erről a helyzetnek Kassák által adott „pontos megvizsgálásában“ nem esik szó. Kassák, aki elől „módszere“ elzárja a konkrétan elemzett valóság dialektikus mozgásának eszmei visszatükrözését, nyilván a tényektől magát függetlenítő fantáziájának dialektikus formákban való csapongásával „kárpótolja“ olvasóit. Bárhogyan álljon is azonban a dolog, Kassák szerint azután a két párt egymással folytattott, a fasizmusról megfélemedkező esztelen küzdelmének, elpolitizálásuk, elpolgáriásodásuk alapján, szükségképpen a fasizmus győzelmére kellett vezetnie.

Kassák tehát „a forradalom bukását“ meghatározó „törvényeket“ röviden abban látja, hogy a pártszakadás, egy politikai tény alapján, egy történeti véletlen, a vezérek éretlensége és lelkiismeretlensége okából, a szocialista gyakorlat és elmélet két egymással harcoló, de egyformán antimarxista, végül pedig — homályban maradó okokból — egyformán elpolgáriásodott vonalra hasadt szét. De a véletlen nem eszköze a tudományos történetmagyarázatnak. Ez a történeti összefüggéseket a maguk szükségyszerűségében ábrázolja s csak ezáltal jut el történeti törvényekhez. Amit tehát Kassák itt „nyújt“, az formailag sem tudományos történetmagyarázat, hanem csupán annak az individualista „módszerek“ az alkalmazása, amely „Kleopátra orrát“ történeti tényezővé emeli

s amelyet Kassák még alacsonyabb színvonalra ránt le azért, hogy az ezen az alapon „felfedett” okozati összefüggésben is hézagokat hagy fenn. Ha azonban eltekintünk „Kleopátra orrától”, tehát a munkásvezérek „éretlenségétől és lelkiismeretlenségétől” Kassák történeti „elméletében”, nemkülönböztetve a gondolatmenetében tétovázó hézagtól, mint „módszere” egyéni vonásaitól, könnyűszerrel felismerhetjük benne egy másik felfogás körvonalait, amely ugyan éppen annyira felszínes és tartalmilag éppen annyira hamis, mint Kassák felfogása, de legalább formailag megfelel annyiban a történeti elmélet követelményeinek, hogy az eseményeket a véletlen segítségül hívása nélkül, történeti szükségszerűségükben és hézagtalanul igyekeznek felfogni. E felfogás szerint a munkásmozgalom vereségének, a fasizmus győzelmének végső oka a pártszakadás, oly’ politikai tény, amely, az ugyanazon tömegekért versengő pártok pszichológiájánál fogva „a két párt egymás elleni harcának lendületében”, szükségképpen ellentétes állásfoglalásra és a maxista elmélet és gyakorlat egységének széjjelszakítására, egyformán antimarxista vonalba kényszerítette a két pártot. Ez a vulgárpolitikai, a politikai fejlődést meghatározó gazdasági tényeket figyelmen kívül hagyó „elmélet” az ausztró-„marxista” *O. Leichter-től*, Max Adler fegyvertársától származik. (Ende des demokratischen Sozialismus? 1932.) s Kassáknál csupán egyéni színezésben jelenik meg. Leichter felfogásának elméleti alapja teljes összhangban áll a német szociáldemokrácia „teoretikus” irányával, amely a társadalmi fejlődés meghatározó tényezői közül a politikai tényeket helyezve előtérbe, még a munkabér nagyságát is a politikai erőviszonyokból vezette le. Ez a felfogás tehát a pártszakadás következményének tekinti az ellentétes, reformista és forradalmi gyakorlat és elmélet kifejlődését a két oldalon. De a valóságban a pártszakadás volt következménye a háborúelőtti szociáldemokrata párt gyakorlatában és elméletében kifejlődött ellentéteknek, a munkásosztály ezeket meghatározó gazdasági széthasadása s egyrésztének elpolgárisodása, valamint kispolgári elemeknek a munkásmozgalomba való beszívargása alapján. A fenti vulgárpolitikai elmélet hirdetésének így elengethetetlen feltétele a hallgatás a gyakorlatnak és az elméletnek arról az opportunistareformista fejlődéséről, amely már a világháborút évtizedekkel megelőzően kezdetét vette a munkásmozgalomban s amely Marxtól és Engelstől már a 70-es években annak a megállapítására indította, hogy elkerülhetetlenül be kell következnie a német szociáldemokrácia kettéhasadásának egy opportunistakispolgári és egy valóban szocialista irányra. Legalább az elhallgatás e feltételének azután Kassák is teljes mértékben eleget tesz.

Mármost Ausztriában a fasizmus hatalomra jutott a nélkül, hogy győzelmét a munkásság ottani egyedüli tömegpártjának, az osztrák szociáldemokrata pártnak kettészakadása megelőzte volna. Az osztrák fejlődés tehát kézzelfogható történeti bizonyítékkal is megcáfolja azt a felfogást, amely — egymagában, vagy a vezérek éretlenségének és lelkiismeretlenségének segítségül hívásával — a munkásmozgalom szervezeti egységének a megszűnésére vezet vissza, mint végső okra, a fasizmus győzelmét. Ezért Kassák, aki könyve 14. oldalán még azt állapította meg, hogy Németországban „a tragikus fordulat akkor vette kezdetét, mikor a munkásmozgalom kettészakadt”, a 38. oldalon, az osztrák eseményekkel foglalkozva, kijelenti, hogy „a német munkásmozgalom pusztulását sem a pártszakadás, hanem ezt a szakadást előidéző mélyebben fekvő történelmi motívumok határozták meg.” Igaz ugyan, hogy így újabb önellenmondásba keveredik, mert ha eddig a pártszakadást nevezte a „tragikus fordulat kezdetének” és, a pártszakadás alapján, a fa-

sizmus győzelmének végső okát a vezérek éretlenségében és lelkiismeretlenségében látta, most a pártszakadástól és ennél fogva a vezéreknek általa felszabadított éretlenségétől és lelkiismeretlenségétől is megtagadja ezt a történeti jelentőséget, amikor „a német munkásmozgalom pusztulását“ a szakadást előidéző mélyebben fekvő történeti motivumokra hajlandó visszavezetni. Ezt az ellenmondást azonban talán el is néznék neki, abban a várakozásban, hogy az csupán az osztrák mozgalmi tapasztalatok konzekvenciáinak levonását fejezi ki és így a történeteknek végre helyes elméleti felfogását készíti elő. Hiszen ha most már Kassák végre a pártszakadást előidéző mélyebben fekvő történeti motivumokra hivatkozik, mint a fasizmus győzelmének végső okára, korábban utalt már arra is, hogy a pártszakadásnak a negyedik „... osztályon belül lévő gazdasági és szellemi rétegződés miatt“ kellett bekövetkeznie. Sőt most már, azzal szemben, hogy korábban a reformizmust a pártszakadás termékének tekintette, az is megállapítja, hogy Ausztriában „azt a magot, melyből az 1934. tragédiája bekövetkezett, 1918-ban vetették el azok, akik a negyedik rend forradalmát a politikai reformizmusban látták megvalósíthatónak, sőt megvalósítottnak.“ (36). A tények tehát ott vannak előtte, úgyhogy azt hihetnők, hogy most végre rá fog mutatni konkrétan a munkásosztály gazdasági rétegződésére az imperializmus korszakában, felső rétegének kispolgári életszínvonalra való emelkedésére, ezen az alapon kifejlődött reformista politikai gyakorlatára és elméletére, a németországi pártszakadásra, mint a reformizmus kifejlődésének következményére s végül az elpolgáriasodott, a polgári pártokkal koalícióra lépő reformista pártoknak a munkástömegekre gyakorolt — bár csökkenőben volt, de még mindig döntő erejű — befolyására, mint a fasizmus győzelmének közvetlen tényezőjére. De e helyett megint csak egy lapos önellenmondás következik. Ha könyve 14. oldalán, bár csupán a német munkásmozgalom kettészakadásának pillanatára, mint kezdőpontra vonatkoztatva is, annyit legalább megállapított, hogy Németországban egyáltalában „a forradalom stratégiai vonala kettészakadt“ egy evolucionista és egy revolucionista irányra, a 38. old. feszélyezettség nélkül leszögezi e tételnek az ellenkezőjét, azt, hogy Németországban a K. P. D. „megalakulása nem új mozgalmi irányvonalat, csak egy új pártalakulás lehetőségét hozta magával“, amely nem jelentett „új munkáspolitikát“, hogy a K. P. D. „mint tömegpárt és parlamenti párt a szociáldemokraták nyomdokaiba... lépett“, „kiélezett tendenciával a szociáldemokratapárt, mint konkurens fél ellen.“ Ha tehát Kassák előbb „eltüntette“ a történeti valóságból a reformizmusnak a pártszakadást megelőző évtizedes fejlődését, most viszont eltünteti belőle a Spartacus-felkelést a szociáldemokrata Noske-kormány ellen, — amelyet persze kissé nehéz volna a szociáldemokraták „nyomdokaiba lépésnek“ minősíteni — és a KPD vezetése alatt Németországban ezt követőleg lejátszódott fegyveres felkeléseket a polgári uralom ellen — amelyekben pár lappal korábban még a „puccsista blanquizmus“ új munkáspolitikájának megnyilvánulását látta. Ez az ügyefogyott történelemhamisítás azután arra jó Kassáknak, hogy „eleget téve“ a tudományos általánosítás követelményeinek, egységes történeti fejlődésvonalat szerkesszen meg a német és az osztrák munkásmozgalom számára. Ez a vonal abban állana, hogy Németországban és Ausztriában az egész munkásmozgalom, jobb- és baloldal együtt, különbség nélkül polgári pártpolitikát folytatott, elpolgáriasodott, — amivel szemben nincs jelentősége annak a csupán formai ténynek, hogy a baloldal szervezeten is különvált-e a jobboldaltól, vagy sem. Az elpolgáriasodásnak ezen a közös alapján azután: „Ahogy a K.

P. D. a polgárság elleni harcra felkészületlenül, szinte elvakultan a szociáldemokrata párt ellen verekedett, ugyanúgy az osztrák szociáldemokratapárt baloldali ellenzéke megelégedett a vezetőség támadásával. A következmény mindkét országban egyformán a fasizmus győzelme volt. (38—40.) És most már azt állapítja meg Kassák végső konkluzióként, hogy „az események a munkásfront eredentő hibáinak“ következményei voltak (39), annak, hogy a munkáspártnak „a *tradíciója*... a polgári pártpolitikában gyökerezett.“ (39—40.) Ezzel azután, néhány önellenmondás és alapvetően fontos tények elhallgatása árán, a német eseményekkel kapcsolatosan korábban kifejtett, véletlenekkel megtűzdelt és hézagos vulgárpolitikai elméletét, a történelem gazdasági alapjától még egy lépéssel eltávolódva, tisztán idealista történeti elméletté egyszerűsíti le. Most már szerinte a munkásmozgalom vereségét egyszerűen az idézte elő, hogy ideológiai hibák folytán a munkásmozgalom mindkét szárnya elpolitizálódott, polgári pártpolitikát folytatott s ezen az alapon egymással harcolt a közös ellenség helyett. A „mélyebben fekvő történelmi motivumokról“ kiderül tehát, hogy Kassák nem a történet mélyén működő, rejtett gazdasági erőket értett rajtuk, hanem csupán a történet felszínén mutatkozó eszmei tényezőket. És most már „az általános munkásmozgalmi válságnak“ végső okává válnak: „az egész gyakorlati mozgalom antimarxista vonala...“ (18), a „vulgármaterialista alapelgondolás“, a „merev, dogmatikus formulák“ (40), a „gyakorlati tévedések, amilyenek... csak ott fordulhatnak elő, ahol és amikor a mozgalom irányítói ellenmondásokba zavarodtak.“ (40). A „téves teoriának csakis hibás gyakorlata lehet.“ (42). S ennél fogva „ahhoz, hogy a gyakorlatot megigazítsuk, elméleti félreértéseinket kell helyreigazítanunk.“ (41). A legfőbb követelmény tehát „az ideológiai álláspont újbóli mélyreható át-gondolása“. (40), éppen „napjaink átértékelése.“

Max Adler, Kassák mestere, „kritikát“ gyakorolva a történeteken, ugyancsak a vezetők elméleti és politikai tévedéseiben látja a történetek okát, s ő is e tévedések helyreigazítását tűzi ki feladatnak. Látjuk tehát, hogy Kassák, aki, mint Adler tanítványa, a filozófiai materializmus tagadásától indul ki, legalább ezen a vonalon konzekvensen, ugyanahhoz az idealista történeti felfogáshoz jut el, mint maga Adler. A pusztán kölcsönhatás filozófiai és társadalmi elmélete nála is az idealizmus uttörőjének bizonyul.

EINSTEIN ÉS A TUDOMÁNOS ELMÉLET

Irta: SZERB GYÖRGY (Bécs)

Ez a tanulmány, mely — még Einstein fizika-forradalmasító munkáján is háttérként áttűző, körvonalait időnkint deformáló — ideológiai guzsbakötöttségre, bizonyos társadalom-gazdaságilag meghatározott megmerevedésre akar rámutatni, szükségszerűen egyoldalú. A hangsúly nem Einsteinnek a fizikai kutatás terén tett eredményeinek kiemelésére, hanem egy speciális mozzanatra esik, amit az előbbivel szemben sokan (marxisták is!) leszoktak kicsinyelni. A kép kiegészítéséül s emlékeztetőként Einstein fizika-történeti szerepéről álljanak itt a következő adatok:

Einstein a *speciális relativitás*-elmélettel (1905) és ennek továbbfejlesztésével, az *általános relativitás*-elmélettel (1911—1915) olyan